

תשתית ידע מחקרי: התפתחות קוגניטיבית של פעוטות

ד"ר עדנה אור | גורדון, המכללה האקדמית לחינוך

אפריל 2022

בינואר 2022 משרד החינוך ביצע מהלך היסטורי של העברת האחריות על מעונות היום לפעוטות מזרוע העבודה במשרד הכלכלה למה שעתיד להיקרא אגף הגיל הרך (היום: אגף קדם יסודי) במשרד החינוך. מטרת המהלך היא לייצר רצף חינוכי מערכתי, לשפר את איכות המסגרות בהיבטים מבניים ותהליכיים ולצמצם פערים הנוצרים בגיל הרך. מהלך זה מתבסס על ההבנה, מבוססת הספרות, כי השקעה בגיל זה היא מניעתית ואפקטיבית ביותר בהקשר של התוצאות החינוכיות, החברתיות והכלכליות שהיא מניבה הן בטווח הקצר והן בטווח הארוך. השלב הראשון בתהליך המעבר והקליטה הוא למפות את המסגרות, הצוותים והפעוטות ולייצר בסיס נתונים שיאפשר הבנה של המצב בשטח וגיבוש תכנית אסטרטגית לטיפול.

מסמך זה הוא חלק מסדרת מסמכים שמטרתם לספק ידע עדכני, מתוקף, אמין ובהיר לגבי סוגיות הקשורות במעבר זה. המסמך מיועד להציג מידע על התפתחות החשיבה של פעוטות שגילים 6 עד 24 חודשים. הידע פרוס במסמך זה באופן תמציתי כדי להקל על הקוראים וניתן להרחבה באמצעות קישורים המופיעים לאורך המסמך ומפנים לספרות נוספת.

עיסוק בהתפתחות קוגניטיבית של פעוטות - לשם מה?

היכרות עם האופן שבו תינוקות ופעוטות אוספים מידע ומעבדים אותו, עם האופן שבו הידע משתקף בהתנהגותם ועם הגורמים המאפשרים להם שכלול של הידע היא התשתית הרעיונית שממנה צומחת ההבנה כיצד לתכנן וליישם בניית סביבה חינוכית עבור תינוקות ופעוטות. הידע הנוגע להתפתחות הקוגניטיבית הוא בין הדברים המאפשרים לגבש את הסביבה הפדגוגית, לבנות את תוכנית הלימודים ולקבוע שיטות עבודה, דרכי הדרכה ודרכי מדידה להצלחת התוכנית.

השאלה המרכזית

מהו התפקיד הייחודי של הצוות החינוכי ומהם העקרונות לבניית מסגרת חינוכית התומכת בהתפתחות הקוגניטיבית בגיל הילדות?

תובנות מרכזיות

תובנות מרכזיות	אסטרטגיות שאינן מומלצות	אסטרטגיות מומלצות	תרומת המסגרת שבה מבקרים פעוטות להתפתחותם הקוגניטיבית
■ הבסיס להתפתחותו הקוגניטיבית של הילד קיים בו כבר מהלידה. היכולת הקוגניטיבית מתפתחת הודות לכישורים מולדים, לסביבה תומכת ולשילוב בין השניים. במצב אידיאלי, שתי המערכות – היכולות המולדות והסביבה – מאפשרות יחדיו בכל רגע נתון שינוי התפתחותי מיטבי ואת שלומותו (wellbeing) של הילד.	■ פיצור האחריות בין גופים ממשלתיים, מוסדות וארגונים שונים.	■ התבססות על מודלים התפתחותיים הכוללים התייחסות לסביבות שונות שבהן הילד נמצא (מודל רב-מערכתי).	■ היכולת הקוגניטיבית משתקפת בהתנהגות. כבר בינקות ניתן לראותה באופן מרומז דרך התגובות, ועם ההבשלה של המערכת המוטורית היא ניכרת בפעולות שמבצעים פעוטות.
■ ממצאי מחקרים מראים שיכולות קוגניטיביות של פעוטות השתפרו לאורך זמן כתלות בולטת באיכות מסגרת היום שבה שהו. לאיכות המסגרת יש מדדים רבים. הבולטים מבניהם הם הנוכחות והקשב של המטפלים ותכנון וארגון מוקפד אך דינמי של הסביבה ואביזריה.	■ העדר בקרה על הנעשה בשטח, על הטמעת תהליכים ועל יישום מדיניות.	■ הבנה מעמיקה של היכולות והכלים שיש לתינוקות ופעוטות ושימוש בכלים וביכולות הללו כבסיס לתכנון ועשייה במסגרת היום שבה הם מתחנכים.	■ ממצאי מחקרים מראים שיכולות קוגניטיביות של פעוטות השתפרו לאורך זמן כתלות בולטת באיכות מסגרת היום שבה שהו. לאיכות המסגרת יש מדדים רבים. הבולטים מבניהם הם הנוכחות והקשב של המטפלים ותכנון וארגון מוקפד אך דינמי של הסביבה ואביזריה.
■ העדר הכשרה של כוח האדם האחראי על יישום המדיניות ועל הטיפול בפועל בפעוטות ובמשפחותיהם.	■ העדר תגמול מתאים לצוות המטפל והתעלמות מן הצורך לחזק את המעמד המקצועי של חבריו.	■ הענקת הדרכה קבועה לצוות המסגרת לשם שיפור איכותה וניטור קבוע של איכות המסגרת.	■ הענקת הדרכה קבועה לצוות המסגרת לשם שיפור איכותה וניטור קבוע של איכות המסגרת.
■ חוסר תגמול מתאים לצוות המטפל והתעלמות מן הצורך לחזק את המעמד המקצועי של חבריו.	■ חוסר תגמול מתאים לצוות המטפל והתעלמות מן הצורך לחזק את המעמד המקצועי של חבריו.	■ קשר הדוק עם ההורים.	■ קשר הדוק עם ההורים.
■ חוסר תגמול מתאים לצוות המטפל והתעלמות מן הצורך לחזק את המעמד המקצועי של חבריו.	■ חוסר תגמול מתאים לצוות המטפל והתעלמות מן הצורך לחזק את המעמד המקצועי של חבריו.	■ שיתוף בעלי העניין השונים (הרשויות, המפעילים, משרד החינוך, ההורים והמחנכים) והסכמה ביניהם על המטרות.	■ שיתוף בעלי העניין השונים (הרשויות, המפעילים, משרד החינוך, ההורים והמחנכים) והסכמה ביניהם על המטרות.

יתרונות ההיכרות עם תהליכי ההתפתחות הקוגניטיבית

המונח התפתחות קוגניטיבית מתייחס להתפתחותם של תפקודים מרכזיים כמו זיכרון, תקשורת, שפה, משחק, יכולת פתרון בעיות ועוד. כל אלה אינם צומחים מאליהם בילדות, אלא קיימים הרבה לפני היכולת לבטא במילים דעות, רגשות ומחשבות. אכן, למידה מתקיימת כבר מהלידה ואפילו לפנייה, ולתינוקות מוטיבציה משמעותית ללמוד בעזרת הכלים הפשוטים העומדים לרשותם. הלמידה הזו, המתקיימת בשלב כה מוקדם בחיים, היא התשתית לצמיחה קוגניטיבית. זאת ועוד, תינוקות ופעוטות חסרים באופן טבעי את היכולת לבטא באופן מפורש את הידע העומד לרשותם וגם את צורכיהם, ולכן חובתנו כמבוגרים האמונים על שגשוגם לדעת ולהכיר את שורשיה של התפתחותם הקוגניטיבית. להיכרות זו עם שורשי ההתפתחות הקוגניטיבית יתרונות רבים ומגוונים:

■ **אמצעי להדרכה ולפיתוח שפה משותפת בין בעלי העניין בנושא ההתפתחות הקוגניטיבית** – במסמך של ה-OECD צוין שטיפול איכותי בפעוטות מבוסס על ניסיון פדגוגי, וניסיון פדגוגי מותנה בהכשרה. צוותים בכל הדרגים צריכים להכיר היטב את שלבי התפתחות, את הכלים ללמידה העומדים לרשות תינוקות ופעוטות ואת האופן שבו הם מבטאים את הידע שרכשו. היכרות זו מאפשרת בראש ובראשונה להבין שתינוקות הם רגישים ונבונים. הבנה חשובה זו, המאפשרת פיתוח רגישות, הקשבה ודאגה לתינוקות, היא התשתית לכל התכנון והעשייה למען ילדים בגיל הילדות והיא המאפשרת לדייק ולכוון את כל בניית המעטפת הניהולית, הפדגוגית והטיפולית ולהתוות את הגישה שתאומץ בכל הנוגע לטיפול בהם בכל הדרגים והרמות¹. בין היתר, הבנה זו מאפשרת ליישם בצורה נכונה את הגישה שהנחיל ארגון החינוך האמריקני לעשייה בגיל הרך (National Association for Education of Young Children – NAEYC), גישה המכונה "עשייה תואמת התפתחות" (Developmentally Appropriate Practices – DAP). גישה זו מדגישה את חשיבות ההתאמה של החומרים ונושאי הלמידה לרמת התפתחותם של ילדים צעירים, לתחומי העניין שלהם, למאפייניהם המשפחתיים והסוציו-תרבותיים ולצורכיהם או לקשייהם הייחודיים. הגישה מעודדת למידה חווייתית המבוססת על מפגש עם חומרים, פעילויות ואינטראקציה עם הסביבה. גישה זו עומדת בניגוד לגישה המתחרה, שלפיה הילדים מתאימים את עצמם לתוכנית הלימודים שנקבעה מראש.

■ **יצירת מדדי הערכה ומעקב אחר ההתפתחות** – הגיל הרך מתאפיין בהתפתחות מואצת של כל המערכת המוטורית, הקוגניטיבית, החברתית והרגשית. לאור העובדה שהמערכות ההתפתחותיות נמצאות בקשרים סינרגטיים ולאור השינוי שמתרחש בכל התחומים בתקופות זמן קצרות יחסית, חשוב להעריך מבעד לפעם את התפתחותם של פעוטות. בקיאות בשלבי ההתפתחות ובתהליכים המניעים אותה מאפשרת סינון ובחירה במדד המתאים וביצוע מדויק ככל האפשר של המדידה.

■ **הערכה תקופתית מאפשרת זיהוי מוקדם והתערבות מוקדמת** – גיל הילדות הוא חלון הזדמנויות קריטי לטיפול בבעיות התפתחותיות². שליטה בידע הרלוונטי מאפשרת להשתמש במדדים קיימים ולבנות מדדים חדשים כשנדרש, וכך לזהות מבעוד מועד בעיות התפתחותיות ולאמוד את השפעת ההתערבות החינוכית על ההתפתחות, במיוחד במקרים של פעוטות שהתפתחותם אינה תקינה. ניתוח **ממצאים ממקבץ מחקרים** (meta-analysis) בנושא קידום תקשורת בקרב ילדים צעירים על רצף האוטזם הראה שגיל ההתערבות משמעותי – ככל שההתערבות מוקדמת יותר כך השפעתה גדולה יותר.

■ **אמצעי לתכנון התערבויות אפקטיביות לצורך מניעה** – פעוטות המשתייכים למיצב סוציו-אקונומי נמוך זקוקים לתשומת לב מיוחדת. מיצב נמוך ידוע כגורם לחץ (סטריס) עבור ילדים והוריהם וכגורם מובהק המעכב את ההתפתחות הקוגניטיבית³ ואף משפיע על המבנה של המוח⁴. לכן פעוטות ממיצב נמוך זקוקים לתוכניות⁵ שיאפשרו העשרה אינטנסיבית ופיקוח. תהליך זה צריך להיות מבוסס בראש ובראשונה על ידע הנוגע להתפתחות קוגניטיבית.

■ **קידום שיתופי פעולה עם ההורים** – ההורים הם שותפים לקידום ההתפתחות של הילד בכל התחומים, ובמיוחד להתפתחותו הקוגניטיבית⁶. שיתוף של ההורים בידע שנצבר במסגרת היום שבה מבקרים ילדיהם או בנעשה בה למען קידומם של הילדים נמצא תורם באופן משמעותי לשותפות פעילה של ההורים, וזו תורמת להישגים העתידיים של הילדים⁷.

קוגניציה והבסיס להתפתחותה בינקות

המושג קוגניציה מתייחס לידע המצוי ברשותו של האדם ומתמקד בתהליכי חשיבה שבאמצעותם האדם מפיק משמעויות מפעולות מנטליות בסיסיות כמו רכישת הידע, שימורו, עיבודו ויישומו. תינוקות רוכשים ידע מרגע לידתם ואף קודם לכן הודות למערכות תפיסתיות, בעיקר מערכות הראייה, השמיעה והחישה. בעזרת המערכות הללו תינוקות קולטים מידע ומשמרים אותו בזיכרון. תינוקות אינם סובלים משיכחון ינקות – יכולתם לשמר את הידע בזיכרוןם תלויה בחשיפה חוזרת ונשנית אליו. בעזרת המערכות התפיסתיות מצטבר אצל תינוקות ידע, תחילה בעיקר ידע על סביבתם. שינוי מרחיק לכת בהתפתחות מתרחש כאשר התינוקות רוכשים יכולת תנועה עצמאית במרחב (זחילה ולאחר מכן הליכה). יכולת התנועה העצמאית מאפשרת להם לחקור יותר חפצים וכך לצבור ידע נוסף על העולם. כמו כן, האינטראקציות הבין-אישיות משתכללות עם המעבר לתנועה עצמאית, ואלו חשובות להתפתחות הקוגניטיבית, המוטורית, הרגשית והחברתית. קפיצה התפתחותית משמעותית נוספת מתרחשת כאשר הפעוט מתחיל לבטא באופן מפורש את רצונותיו וכוונותיו ואת הידע שנמצא ברשותו. משחקי דמיון ותקשורת באמצעות גיטות ומילים הם התנהגויות המאותתות למבוגר כי הפעוט מוכן ללמידה, ואכן מבוגרים נוטים לשיים חפצים, להצטרף למשחק או לשוחח עם הפעוטות בתגובה לביטויים מפורשים מצידם ליכולות קוגניטיביות ראשוניות, והדבר מאיץ את ההתפתחות הקוגניטיבית⁸.

שלבים בהתפתחות הקוגניטיבית בינקות⁹

התחום ההתפתחותי	המערכות המעורבות	טווח הגיל	הידע הנרכש	התרומה להתפתחות
ידע על אובייקטים	נרכש תחילה באמצעות חקר ויזואלי ולאחר מכן באמצעות חקר אוראלי (הכנסת חפצים לפה) וחקר ידני (זריקה, שקשוק, טלטול וכו').	לידה עד שנה.	בשלב החקר הוויזואלי הפעוט מכיר תכונות יסוד של אובייקטים: המשכיות, יציבות, לכידות, מוגדרות ועוד. באמצעות חקר אוראלי וידני הפעוט לומד על תכונות של חפצים: משקל, טמפרטורה, מרקם ועוד.	שיפור התפיסה המרחבית החשובה בהמשך למשחקי בנייה והרכבה ולמשחק סימבולי. שיפור הזיכרון.
משחק	המשחק בינקות מתקדם הודות לשיפור ביכולות המוטוריות. מיומנויות אחיזה, תפיסה ותנועה עצמאית במרחב משכללות את המשחק עם חפצים שונים. יתרה מכך, פעוטות נוטים להציע חפצים למבוגרים כאשר אלה נוכחים בסביבתם. המבוגרים אינם נשארים אדישים ומגיבים בדרכים מגוונות כמו הרחבת רעיונות המשחק, שיום, שיח ועוד.	מגיל 8-13 חודשים בולטת היכולת לבצע פעולה פונקציונאלית עם חפץ בודד. הפעוטות "מסתרקים בכאילו", "אוכלים בכאילו", מערבבים, מוזגים וכו'. לקראת גיל 12 חודשים ומעלה מתפתחת היכולת לבצע סדרת פעולות רצופות בשילוב מספר אובייקטים (לדוגמה להכניס קוביות לקערה, לערבב ו"להאכיל" בובה). בשלב זה הפעוט יכול להמיר חפצים ולהשתמש בהם בדרכים מגוונות (למשל להשתמש במקל כטלפון).	שכלול יכולת החיקוי והמעקב אחר האחרים. פתרון בעיות מוטוריות, שיפור הקואורדינציה, שכלול יכולת הזיכרון.	יצירת בסיס ללמידה. יצירת בסיס לחשיבה סימבולית. העשרת אוצר המילים.
תקשורת טרום-מילולית ומילולית	מרבית המערכות מעורבות בהתפתחות התקשורת. עצמאות מוטורית משכללת את האינטראקציות החברתיות. יכולות חברתיות מניעות את הפעוט לשכלול האינטראקציות. נינוחות רגשית מאפשרת הקשבה, קליטה והפנמה של מילים חדשות.	עד גיל 9 חודשים מתפתחת תקשורת באמצעות קולות ותנועות. מגיל 10 חודשים , ובאופן בולט יותר מגיל 13 חודשים , נעשה שימוש גובר בג'סטות לצורך תקשורת. בגיל זה קיים גם שימוש במילים בודדות.	מילים חדשות נלמדות עקב הנטייה של המבוגרים לשייך אובייקטים בעקבות הצבעה של פעוטות או בעקבות הושטת חפצים למבוגר באמצעות ג'סטות השיתוף (sharing gesture).	פיתוח אוצר מילים. פיתוח מיומנויות חברתיות. פיתוח תחושת יכולת ועצמאות הודות ליכולת להפעיל את המבוגר וליזום אינטראקציה.
יכולת חברתית	מרבית המערכות	עד גיל חודש מתפתחת קשיבות חושית ותנועתית לאחרים בסביבה. מגיל 6 שבועות עד גיל חודשיים מתחוללים שינויים אחדים, והעיקרי בהם הוא הופעתו של חיוך כאות לשביעות רצון. בניגוד לרפלקס החיוך, שקיים כבר קודם לכן, חיוך זה הוא סימן ראשוני למודעותו של התינוק לסביבה. שינויים נוספים המתרחשים אצל התינוק בשלב זה הם הארכת משך זמן הערות ושימוש בבכי ככלי תקשורת. בגיל חודשיים עד 6 חודשים המפגש עם המבוגר ממלא צרכים רגשיים (משחק) ויוצר תחושה נעימה וסיפוק אצל הפעוט. בגיל 9 חודשים מתרחשת מהפכה והפעוט מתחיל להבין את כוונותיהם של הסובבים אותו. מגיל 9 חודשים ואילך מתקיימת תקשורת נרחבת עם הסביבה, המקדמת משחק ופעילות משותפת. קשר חברתי בין פעוטות מתחיל בגילי 10-24 חודשים , וניתן לראות משחק משותף בגיל 30 חודשים .	פיתוח הקוגניציה החברתית. פיתוח היכולת להבין את כוונותיהם של האחרים שעומדת בבסיס תאוריית התודעה (Theory of Mind). יצירת בסיס לחשיבה סימבולית. פיתוח אמפתיה לאחר.	

4

תנאי סף לתרומת המסגרת להתפתחות הפעוטות המבקרים בה

היכולת של המסגרת שבה מבקרים פעוטות לספק להם רווחה ושגשוג תלויה בתנאי סף מרכזי והוא איכות המסגרת. איכות המסגרת נשענת על הגורם האנושי ומבוססת עליו. תנאי הסף הנדרשים ממסגרת איכותית לפעוטות הם צוות קבוע, זמין ומקצועי ויחס מספרי הולם בין המטפלים והפעוטות. יציבות של כוח האדם במסגרת תורמת לביטחון הרגשי של הפעוטות. צוות מקצועי ומיומן יכול להתאים את הסביבה על תכניה ואביזריה לשלבי ההתפתחות השונים. יחס מספרי הולם בין המטפלים לפעוטות מאפשר זמינות גבוהה של הצוות המטפל התורמת לרווחה נפשית ולהפחתת בעיות משמעת. אכן, [מחקר אורך שבוצע בשבדיה](#) ועקב אחר ילדים מינקותם ועד גיל שמונה שנים הראה כי יכולות קוגניטיביות השתפרו לאורך זמן ונמצאו קשורות באופן חד-משמעי לאיכות המסגרות שבהן ביקרו הילדים בגיל הרך ולביקור במסגרות איכותיות במשך לפחות שלוש שנים טרם הכניסה לבית הספר. [מחקר עדכני](#) שעקב אחר התפתחות של 90 פעוטות במעונות היום בפורטוגל הראה כי לאחר שליטה במשתנים אינדיבידואליים של הפעוט (גיל וטמפרמנט) ובמשתנים אקולוגיים-משפחתיים (השכלת ההורים ואיכות סביבת הבית), נמצא כי איכות המסגרת החינוכית היא הגורם המרכזי התורם לרמה גבוהה של פעילות, עניין ואקטיביות בקרב פעוטות ולצמצום חוסר מעש שלהם. איכות המסגרת נמצאה גם כגורם הקשור להתנהגות אדפטיבית של הפעוטות לאחר שביקרו בה במשך חצי שנה. כלומר, לאורך השנים נמצא בעקביות במחקרים רבים¹⁰ שעסקו בגורמים הסביבתיים (במודל אקולוגי) כי איכות המסגרת שבה פעוטות מבקרים (איכות הטיפול, נוכחות המטפלים, היצע הצידוד, חלוקה נכונה של הזמן ועוד) היא הערובה להתפתחותם המיטבית והיא מעצבת את המשך תפקודם הקוגניטיבי והחברתי במסגרות הבאות. כמו כן, למסגרת היום השפעה ממתנת על גורמים שליליים המשפיעים על ההתפתחות.

אסטרטגיות מומלצות

התבססות על מודלים התפתחותיים רב-מערכתיים המתייחסים אל משאבי הפעוט ואל סביבתו החינוכית והחברתית

בבניית תוכנית חינוכית יש להישען על מודלים תאורטיים אשר מובילים את התפיסה השלטת בפיסיולוגיה ההתפתחותית בעשורים האחרונים. לדוגמה מודל המערכות הדינמיות, המודל האקולוגי והמודל הסינרגטי. מודלים אלה גיבשו את התפיסה כי ההתפתחות היא מארג של יכולות פנימיות ומשתנים סביבתיים הפועלים יחדיו במעגלים החופפים זה לזה. חשיבה ותכנון מתוך תפיסת ההתפתחות כמארג או סינרגיה בין הפנימי לחיצוני מוצגת במודל העבודה של מרבית מדינות ה-OECD, לדוגמה [ניו זילנד](#). להלן עקרונות לבניית תוכנית חינוכית למסגרות יום לילדים בגיל הינקות, המבוססים על תפיסה רב-מערכתית:

- התוכנית היא תשתית לעבודה ולבנייה של סביבת חיים וסביבה חינוכית-לימודית מקדמת עבור פעוטות. זאת כחלק מהתבונה שתיוקו לומדים מרגע הלידה ומסגרת היום היא מקום מרכזי עבורם¹¹.
- התוכנית מבוססת על בניית פעילויות המתחשבות בעובדה שכל התקדמות במערכת אחת תוביל להתקדמות במערכת קרובה (למשל השפעה של משחק על כישורי שפה) או רחוקה (השפעה של המערכת הרגשית על השפה).
- ההתפתחות אינה ליניארית, ולעיתים מתרחשת בפרצים (למשל, בהתפתחות תקינה של שפה דבורה, בסביבות גיל שנה וחצי מתרחשת עלייה משמעותית באוצר המילים, המתוארת כ"פרץ אוצר המילים"). השפעת המטפל על התפתחות הילד מבוססת על שינויים מצטברים שניתן לחולל בהתפתחותו. שינויים מתרחשים בכל רגע אצל כל הילדים בכל רמות ההתפתחות.
- התערבויות לקידום ההתפתחות מתוכננות כך שההתערבות אינה נשארת בין כותלי מסגרת היום אלא מערבת מעגלים רחבים ככל האפשר, כמו המשפחה הגרעינית, המשפחה המורחבת והקהילה. כך הצוות החינוכי והטיפול יכולים למנף את אפקט ההתערבות לאורך זמן.

טיפול וקידום היכולות והכלים של תינוקות ופעוטות

כדי לתרום להתפתחותם של הפעוטות המבקרים במסגרת וכדי לטפח את יכולותיהם יש להקפיד על מספר עקרונות:

■ **ביסוס תוכנית הלימודים על פעילות משחק** כחלק מההבנה שמשחק הוא כלי מרכזי ללמידה, בעיקר בגיל הרך. [דוחות ה-OECD](#) הסוקרים את המדיניות החינוכית לגיל הרך במדינות המפותחות מראים כי במרבית המדינות המשחק הוא הכלי הפדגוגי המרכזי¹².

■ **עידוד פעילות מוטורית:** המערכת המוטורית היא המערכת המרכזית המובילה את ההתפתחות הקוגניטיבית בילדות. מחקרים רבים שבחנו את ההתפתחות בינקות הראו שהמערכת המוטורית היא עיקר הבסיס להתפתחות מאוחרות יותר התלויות בה. הדבר בולט במיוחד כאשר היכולות המוטוריות משתפרות ובמיוחד כאשר מתפתחת יכולת התנועה העצמאית במרחב ([מעבר לזחילה והליכה](#)). ניתן לתאר זאת ככדור שלג. לדוגמה, פעוט שמתחיל לזחול ניגש ליותר אנשים, מגיע ליותר חפצים, מרחיב את הידע על אודות עולם האובייקטים, שומע יותר מילים ומרחיב את מיומנותיו החברתיות ואת היקף אוצר המילים שלו. לפיכך מומלץ שעידוד הפעילות המוטורית ושיפור היכולות המוטוריות יעמדו במרכז סדר היום ותכנון הסביבה. הדבר חשוב במיוחד בעידן הדיגיטלי, הידוע כמקדם התנהגות יושבנית (ישיבה מרובה) בקרב ילדים ומבוגרים כאחד.

■ **חשיפה למגוון של פעילויות מתחומים שונים** וקידום כישורים רכים¹³ כמו שיתוף פעולה, תקשורת, יצירתיות, ביטחון עצמי ובשלב מתקדם יותר גם חשיבה ביקורתית¹⁴. זאת לצד פיתוח עצמאות ומוטיבציה ללמידה במטרה להעניק כלים ללמידה פורמלית וכן פיתוח של כישורים קוגניטיביים. כך אפשר ליצור את האיזון המושלם למען ילדי המאה ה-21 החיים בעולם הגלובלי¹⁵.

■ **חשיפה לעושר של גירויים מתחומים שונים** כמו אובייקטים מגוונים¹⁶, בעלי חיים¹⁷ ועולם הצומח.

■ **עידוד פעילות מוזיקלית** שיכולה לשמש בשלב הטרנס-מילולי לא רק לעידוד תנועה והאזנה אלא גם לתקשורת¹⁸.

■ **שימוש באסטרטגיות למידה מותאמות לפעוטות** כמו [תיווך סמוי](#), [חיקוי](#)¹⁹ ו[חזרתיות](#)²⁰.

■ **השקעה משמעותית ונרחבת בגיוס כוח אדם מקצועי** לצורך כל שלב בעשייה, משלב התכנון, דרך יישום התוכנית ועד הטיפול בפעוטות. יש להתמקד בעיקר בצוות המטפל בפעוטות. צוות זה צריך לקבל מבעלי מקצוע הדרכה קבועה ומבוססת על ידע תאורטי ואמפירי. [ראו תוכנית השלד של נורבגיה שמציגה סכמה ברורה המראה כיצד לגייס ולטפח את כוח האדם במסגרות הגיל הרך](#).

■ **הערכה תמידית של המשולש פעוט-גירוי-התנסות** בעזרת תצפיות. במיוחד מדידה של השפעתם של האובייקטים והפעילויות שנבחרו בנקודת זמן מסוימת על מידת העניין, טווח הקשב ו[האתגר המוטורי](#)²¹ שהפעוט חווה.

■ **מודעות לגורמים היוצרים הבדלים אינדיבידואליים בהתפתחות קוגניטיבית** (דו-לשוניות, מיצב סוציו-אקונומי, רקע תרבותי²², עיכוב התפתחותי ועוד)²³ ובניית תוכנית התערבות לצמצום פערים ([ראו דוח מומחים בנושא אי-שוויון בחינוך](#))²⁴. עקרונות שחשוב ליישם בבניית תוכנית התערבות הם הישענות איתנה על תאוריות העוסקות בשינוי התפתחותי, עירוב קבוצת יועצים כדי להעריך את חומרי התוכנית ואת דרכי יישומה, קביעת יעדי מטרה ריאליים המתחשבים ביכולת המימון של המסגרת, גמישות בתכנון דרכי האיסוף של הנתונים ובחירת היקף המדגם – לאור שיעור גבוה של נשירת ילדים מהמדגם²⁵.

ניטור קבוע של התפתחות הפעוטות

תקופת הינקות היא קריטית משתי סיבות: ראשית, בתקופה זו אבני הבניין של כל המערכות ההתפתחותיות מתחילות להתגבש. שנית, הינקות היא חלון הזדמנויות יוצא דופן שבו יכולת גבוהה לקדם הן פעוטות שהתפתחותם תקינה והן פעוטות שלהם בעיות התפתחותיות. לאור זאת, פעוטות נמדדים מרגע לידתם באמצעות מדדים שונים. לרוב פעוטות מגיעים למסגרת היום בסביבות גיל חצי שנה ושוהים בה במשך מרבית שעות היום. בשל כך, **צוות מנוסה ואנשי מקצועות הבריאות** הנוכחים במסגרות יכולים לשים לב לניצנים ראשונים של בעיות התפתחותיות, זאת במיוחד כאשר נעשה שימוש בכלי מדידה מקצועיים מהימנים. בין אלה יכולים להיות כלי מדידה הנפוצים בעולם, כמו מבחן ביילי, וכלי מדידה שפותחו לאחרונה בישראל:

■ **מבחן ביילי**²⁶ פותח על ידי הפסיכולוגית ננסי ביילי. המבחן מופיע תחת הקיצור (Bayley Scales of Infant Development) והגרסה העדכנית שלו יצאה בשנת 2019 ומופיעה תחת השם [Bayley-4](#). המבחן מיועד לתינוקות בגילי 16 ימים עד 42 חודשים. אורך המבחן כשעה והוא מעריך את כישורי המוטוריקה העדינה והגסה, את כישורי השפה ואת ההתפתחות הקוגניטיבית של תינוקות בגילי לידה עד שלוש שנים.

■ **תוכנית התפתחותית לחינוך ולטיפול בגיל הרך** – תוכנית התפתחותית לחינוך ולטיפול בגיל הרך שנכתבה בהתאמה לדרישות תקנות הפיקוח על מעונות יום לפעוטות (תנאים לפעילות של מעון יום לפעוטות), התשפ"א–2021, וכוללת ערכים, עקרונות וקווים מנחים לצוותים במסגרות לגיל הרך.

התוכנית מתארת את המאפיינים של ההתפתחות הפיזית, ההתפתחות הרגשית-חברתית, התפתחות התקשורת והתפתחות החשיבה והקוגניציה מגיל לידה עד גיל 50 חודשים.

חשוב לציין כי קיימים במחקר כלים רבים המודדים יכולות ספציפיות. לדוגמה **איכות המשחק**, **יכולות מוטוריות**, **יכולות חברתיות** ועוד. כלים אלה מאפשרים בין היתר סריקה מהירה של יכולות ספציפיות הקיימות אצל הילד. בהקשר זה חשוב לבחון במדויק לאיזה גיל מכוון הכלי, מהי דרגת המהימנות שלו ומה רמת האמינות של מקור הפרסום או כתב העת שהציע אותו.

ניטור קבוע של איכות מסגרות היום

חשוב להשתמש בכלי מדידה תקפים ומהימנים למדידת איכות המסגרות שבהן מבקרים תינוקות ופעוטות. להלן שלושה מדדים מובילים שיכולים לסייע בבקרה על איכות המסגרות:

■ מדד **ITERS-R**²⁷, אחד המדדים המרכזיים ביותר לבדיקת איכות מסגרת היום. מדד זה מקיף ובוחן את איכותם של שישה מרכיבים: המרחב והריהוט, שגרת הטיפול האישי, שפה וספרים, פעילויות, יחסי גומלין ומבנה התוכנית.

■ מדד **CLASS** ומדד **CCIS** לבחינת איכות האינטראקציה בין המבוגרים לפעוטות במסגרת מעון היום.

■ מדד **FDCRS** (Family Day Care Environment) הבוחן את איכות מסגרת המשפחתון.

עם זאת, חשוב כי קובעי מדיניות ובעלי עניין (סגל המעון וכו') יכירו את מגבלות הכלים הקיימים²⁸. כך תתאפשר בניית כלי מדידה הממוקדים במרכיבים המדויקים שרוצים למדוד.

קשר הדוק עם ההורים

קשר תמידי עם ההורים חשוב מאין כמוהו לשיפור איכותה של העשייה החינוכית במסגרת היום, במיוחד בעידן המהפכה הדיגיטלית. להלן יובאו המלצות התואמות לדגם התנהלות שהובילה [נורבגיה](#), המציע שיתוף מלא של ההורים. להלן שלושה עקרונות לשיתוף ההורים בנעשה במסגרת:

■ עדכון יום-יומי שוטף של ההורים במצב הפעוט.

■ שיתוף נציגי הורים בוועדות משרד החינוך הקובעות את מדיניות מסגרות היום.

■ פרסום חוברות הדרכה להורים (ברושורים, brochure) שנכתבו על ידי מומחים. בחוברות אלה (שיצאו מטעם משרדי החינוך והבריאות הנורבגיים) נסקר מידע רלוונטי כמו [היכרות עם התוכנית החינוכית](#), [תזונה בינקות ובילדות](#), [השפעה של פרידת ההורים על ילדיהם](#) ועוד. המטרה מאחורי כתיבת חוברות ההדרכה הללו והפצתן היא לאפשר שיח של הצוות החינוכי עם ההורים על הנושאים הנדונים בחוברת ולהביא להגשמה של מטרות התוכנית גם ברמת הרשות המקומית.

אסטרטגיות שאינן מומלצות

■ **פיזור האחראיות** להובלת חינוך הפעוטות שגילם עד שלוש שנים בין מספר גורמים וגופים²⁹. על פי דוחות של מדינות OECD כדוגמת [שבדיה](#) ו**ניו-זילנד**, אשר הובילו פרויקטים לשיפור איכות המסגרות לגיל הרך, **ריכוזיות של הידע** על התפתחותם של ילדים בידי צוות בכיר אינה מומלצת. הובלה של פרויקט חדש כמו שיפור איכות הטיפול בפעוטות וחינוכם במהלך העברת הפיקוח למשרד החינוך דורשת בניית מנהיגות פדגוגית שתשמר השראה לשאר הצוותים, אך הידע צריך להיות נחלתם של כל אנשי הצוות וההורים, והוא ניתן להעברה באין-ספור דרכים כמו השתלמויות, פרסום באתר הרשמי של משרד החינוך, עיתון מקוון וחברות מודפסות שיוצאות מטעם המשרד.

■ **העדר בקרה** על כוח האדם העובד עם פעוטות, מסגל הניהול ועד המטפלות, יכול להיות למכשלה. [תוכנית שבדיה](#) לשיפור איכות החינוך בגיל הרך מדגישה כי יישום של תוכנית הלימודים תלוי בהעסקתו של צוות מכון מטרות שיכול להראות מנהיגות פדגוגית. במיוחד מודגשת חשיבות הסגל הניהולי שתפקידו לתת השראה לשאר הצוות. על סגל הניהול לוודא כי כישוריהם של חברי הצוות במסגרת אכן מספקים ומתאימים לחזון שמוביל משרד החינוך וכי הם יכולים לעמוד בדרישות הרגולציה או התקנים.

■ **העדר הכשרה ותגמול ראוי לצוות המעון** הוא נושא שעלה בכל התוכניות המיועדות לגיל הרך [בארצות הברית](#) (ECEC) ובמדינות OECD (ראו מקרי [נורבגיה](#) ו**שבדיה**). לדוגמה, בנורבגיה, כחלק מרכזי מתוכנית לשיפור האיכות של מסגרות החינוך לגיל הרך, הקצה משרד החינוך משאבים מיוחדים כדי לשפר את איכות הצוותים במסגרות היום לפעוטות וכדי לגייס צוות חדש. כמו כן, משרד החינוך הנורבגי העביר מענקים לרשויות מקומיות אשר יישמו תוכניות העשרה או קידמו תוכניות שעמדו בקנה אחד עם המטרות שעמדו בראש סדר העדיפות הלאומי. [יפן](#) אף היא שמה לה את שיפור מסגרות החינוך לגיל הרך למטרה מרכזית, והיא עשתה זאת באמצעות חמישה מנופים: קביעת מטרות ופיקוח על יישומן, הגדרת קוריקולום וקביעת דרכי הדרכה, שיפור כוח האדם, שיתוף הקהילה והמשפחה, איסוף נתונים לצורך מחקר וניטור ההתקדמות. יפן העמידה בראש סדר העדיפויות את שיפור כוח האדם במסגרות לגיל הרך, ובחרה בכוח אדם משכיל ומיומן. מאחורי החלטה זו לא עמד רק הרצון להגיע לכוח אדם בעל כישורים מתאימים, אלא גם הרצון להשיג בדרך זו צוות שיכול ליצור עבור הפעוטות **סביבה פדגוגית מאיכות גבוהה**. סביבה פדגוגית איכותית כוללת הבנה טובה של התפתחות הילד, יכולת לשבח לחזק את הילד, יכולת להיענות לילד, יכולת פתרון בעיות, פיתוח מנהיגות, אסטרטגיות להרחבת אוצר המילים ועוד.

מקורות

- אור, ע' (2015). **האם תינוקות משחקים בכאילו? ניצני התפתחות המשחק הסימבולי בגיל הרך**. מכון מופ"ת.
- אור, ע' (2020). **תינוקות, נפלאות תבונתם: ההתפתחות הקוגניטיבית בשנים הראשונות לחיים**. מכון מופ"ת.
- שוחט, צ', גבעון, ד', עדייפה, א' (2021). **תוכנית התפתחותית לחינוך ולטיפול בגיל הרך: ערכים, עקרונות וקווים מנחים לצוותים**. משרד העבודה הרווחה והשירותים החברתיים.
- Adolph, K. E., & Tamis-LeMonda, C. S. (2014). The costs and benefits of development: The transition from crawling to walking. *Child Development Perspectives*, 8(4), 187–192. <https://doi.org/10.1111/cdep.12085>
- Benjamin Neelon, S. E., Østbye, T., Hales, D., Vaughn, A., & Ward, D. S. (2016). Preventing childhood obesity in early care and education settings: Lessons from two intervention studies. *Child: Care, Health and Development*, 42(3), 351–358. <https://doi-org.ezprimo1.idc.ac.il/10.1111/cch.12329>
- Bradley, R. H. (2015). Children's housing and physical environments. In M. R. Bornstein, T. Leventhal, & R. M. Lerner (Eds.), *Handbook of child psychology and developmental science* (vol. 4) (pp. 455–492). Wiley.
- Bredekamp, S., & Copple, C. (1997). Developmentally appropriate practice in early childhood programs. Washington, DC: National Association for the Education of Young Children.
- Bronfenbrenner, U. (2000). Ecological systems theory. In A. E. Kazdin (Ed.), *Encyclopedia of psychology*, Vol. 3 (pp. 129–133). American Psychological Association; Oxford University Press.
- Broberg, A. G., Wessels, H., Lamb, M. E., & Hwang, C. P. (1997). Effects of day care on the development of cognitive abilities in 8-year-olds: A longitudinal study. *Developmental Psychology*, 33(1), 62. <https://doi.org/10.1080/10409289.2020.1798718>
- Dubois-Comtois, K., St-Onge, J., St-Laurent, D., & Cyr, C. (2021). Paternal distress and child behavior problems in low-SES families: Quality of father–child interactions as mediators. *Journal of Family Psychology* 35(6), 725–734. <https://doi.org/10.1037/fam0000830>
- Fuller, E. A., & Kaiser, A. P. (2020). The effects of early intervention on social communication outcomes for children with autism spectrum disorder: A meta-analysis. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 50(5), 1683–1700. <https://doi.org/10.1007/s10803-019-03927-z>
- Giovanelli, C., Di Dio, C., Lombardi, E., Tagini, A., Meins, E., Marchetti, A., & Carli, L. (2019). Exploring the relation between maternal mind-mindedness and children's symbolic play: A longitudinal study from 6 to 18 months. *Infancy*, 25(1), 1–17.
- Golinkoff, R. M., & Hirsh-Pasek, K. (2016). *Becoming brilliant: What science tells us about raising*

successful children. APA.

- Harms, T., Cryer, D., Clifford, R. M., & Yazejian, N. (2017). *Infant/toddler environment rating scale (ITERS-3)*. Teachers College Press.
- Hart, B., & Risley, T. R. (2003). The early catastrophe: The 30 million word gap by age 3. *American Educator*, 27(1), 4-9.
- Henning, A., & Striano, T. (2011). Infant and maternal sensitivity to interpersonal timing. *Child Development*, 82(3), 916-931. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2010.01574.x>
- Kono, Y., Yonemoto, N., Kusuda, S., Hirano, S., Iwata, O., Tanaka, K., & Nakazawa, J. (2016). Developmental assessment of VLBW infants at 18 months of age: A comparison study between KSPD and Bayley III. *Brain & Development*, 38(4), 377-385. <https://doi-org.ezprimo1.idc.ac.il/10.1016/j.braindev.2015.10.010>
- Konrad, C., Berger-Hanke, M., Hassel, G., & Barr, R. (2021). Does texting interrupt imitation learning in 19-month-old infants? *Infant Behavior and Development*, 62, 101513. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.infbeh.2020.101513>
- Lerner, R. M., Liben, L. S., & Mueller, U. (2015). *Handbook of child psychology and developmental science, cognitive processes*. John Wiley & Sons.
- Leung, C. Y., Hernandez, M. W., & Suskind, D. L. (2020). Enriching home language environment among families from low-SES backgrounds: A randomized controlled trial of a home visiting curriculum. *Early Childhood Research Quarterly*, 50, 24-35. <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2018.12.005>
- LoBue, V., Bloom Pickard, M., Sherman, K., Axford, C., & DeLoache, J. S. (2013). Young children's interest in live animals. *British Journal of Developmental Psychology*, 31(1), 57-69. <https://doi.org/10.1111/j.2044-835X.2012.02078.x>
- Lockman, J. J., & Tamis-LeMonda, C. S. (2020). *The cambridge handbook of infant development: Brain, behavior, and cultural context*. Cambridge University Press.
- McCormick, B. J., Caulfield, L. E., Richard, S. A., Pendergast, L., Seidman, J. C., Maphula, A., Koshy, B., Blacy, L., Roshan, R., & Nahar, B. (2020). Early life experiences and trajectories of cognitive development. *Pediatrics*, 146(3). <https://doi.org/10.1542/peds.2019-3660>
- McDermott, C. L., Seidlitz, J., Nadig, A., Liu, S., Clasen, L. S., Blumenthal, J. D., Reardon, P. K., Lalonde, F., Greenstein, D., & Patel, R. (2019). Longitudinally mapping childhood socioeconomic status associations with cortical and subcortical morphology. *Journal of Neuroscience*, 39(8), 1365-1373. <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.1101/352187>.
- Narea, M., Toppelberg, C. O., Irarrázaval, M., & Xu, J. (2020). Maternal and non-maternal

- care in infancy and later child cognitive, language and motor development in Chile: Does type of care matter? *Early Childhood Research Quarterly*, 51, 204-214. <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2019.10.010>
- Oakes, L. M., & Rakison, D. H. (2020). *Developmental cascades: Building the infant mind*. Oxford University Press.
- Pascal, C. E. (n.d.). *Every child, every opportunity: Curriculum and pedagogy for the early learning program*. Retrieved from <https://www.education.vic.gov.au/Documents/about/research/aedieceo.pdf>
- Pocovi, N., Colliver, Y., Pacey, V., Liao, J., O'Laco, E., Shepherd, R., & Scrivener, K. (2019). Analysis of infant physical activity in the childcare environment: An observational study. *Infant Behavior and Development*, 57. <https://doi.org/10.1016/j.infbeh.2019.101338>
- Reunamo, J., Hakala, L., Saros, L., Lehto, S., Kyhälä, A. L., & Valtonen, J. (2014). Children's physical activity in day care and preschool. *Early Years*, 34(1), 32-48. <https://doi.org/10.1080/09575146.2013.843507>
- Sameroff, A. (2010). A unified theory of development: A dialectic integration of nature and nurture. *Child Development*, 81(1), 6-22. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2009.01378.x>
- Slone, L. K., Moore, D. S., & Johnson, S. P. (2018). Object exploration facilitates 4-month-olds' mental rotation performance. *PLoS One*, 13(8), e0200468. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0200468>
- Thelen, E., & Smith, L. (1994). *A dynamic systems approach to the development of cognition and action*. MIT Press.
- Thelen, E., Schöner, G., Scheier, C., & Smith, L. (2001). The dynamics of embodiment: A field theory of infant perseverative reaching. *Behavioral & Brain Sciences*, 24, 1-86. DOI: [10.1017/s0140525x01003910](https://doi.org/10.1017/s0140525x01003910)
- Tonyan, H., & Paredes, E. (2017). Family child/day care homes as a cultural context or world for babies and toddlers. In L. Li, G. Quiñones, & A. Ridgway (Eds.), *Studying babies and toddlers: Relationships in cultural contexts* (pp. 95-105). Springer Science + Business Media. https://doi-org.ezprimo1.idc.ac.il/10.1007/978-981-10-3197-7_7
- Torr, J. (2020). How 'shared' is shared reading: Book-focused infant-educator interactions in long day-care centres. *Journal of Early Childhood Literacy*, 20(4), 815-838. <https://doi.org/10.1177/1468798418792038>
- Vist, T., & Os, E. (2019). Music education through the lens of ITERS-R: Discussing results

from 206 toddler day care groups. *Research Studies in Music Education*, 42(3), 326-346.

<https://doi.org/10.1177/1321103X19828785>

Zelazo, P. D. (2013). *The oxford handbook of developmental psychology, Vol. 1: Body and mind* (Vol. 1). Oxford University Press.

הערות סיום

- 1 דוגמה בזעיר אנפין המדגימה את הקשר בין האופן שבו נתפס התינוק על ידי המטפלים בו לבין השלכות תפיסה זו על ההתפתחות היא כל התחום המחקרי העוסק בנושא Mind-Mindedness. Mind-Mindedness הוא מושג המתייחס להבדלים אישיים בין המטפלים ותפיסותיהם. במסגרת זו נערך מחקר נרחב בנושא תפיסת האם את תודעת התינוק (Maternal mind-mindedness) ונבדק כיצד תופסים המטפלים את צרכיו של התינוק וכיצד תפיסה זו מעצבת את טיב התגובות שלהם לתינוק. החוויה של המטפלים יכולה לנוע בין ההבנה הפשוטה כי לתינוק צרכים פיזיולוגיים כמו אכילה, שתייה ושינה לבין התפיסה המורכבת שעל פיה התינוק הוא בעל צרכים מנטאליים ויש לו רצונות ושאפויות משלו. תפיסתם של המטפלים מעצבת את טיב התגובה שלהם לתינוק, ממילוי צרכים פיזיולוגיים ועד לתגובה מדויקת ומותאמת להנחות המוקדמות לגבי הצרכים המנטאליים של התינוק ברגע מסוים, ומשליכה על התפתחותו הקוגניטיבית והרגשית. [ראו לדוגמה את המחקר בקישור זה](#).
- 2 [מסמך של ה־OECD](#) אשר מרכז המלצות לגבי תכנון התערבות הממוקדת בשיפור הכישורים הקוגניטיביים בגיל הרך קובע כי רק לתוכניות המתחילות לפני גיל שלוש שנים יש השלכות על מנת המשכל (IQ).
- 3 קיים ידע מחקרי רב בתחום המיצב הסוציו־אקונומי והשלכותיו על תפקודם של ילדים בכל שכבות הגיל. [מחקר](#) (Dubois-Comtois et al., 2021) שבוצע לאחרונה מצביע על קשר בין בעיות התנהגותיות של ילדים בני 3-8 שנים לבין לחץ שאב המשפחה חש כתוצאה ממצב כלכלי קשה. כמו כן, ברחבי העולם ידוע מחקרו של [הארט וריסלי](#) (Hart & Risley, 2003), שהעיד על פער משמעותי באוצר מילים המצטבר במהלך ארבע השנים הראשונות לחיים. לפי מחקר זה, ילדים ממיצב סוציו־אקונומי גבוה יחסית ישמעו כ־30 מיליון מילים יותר מחבריהם המגיעים ממיצב נמוך יותר.
- 4 [מאמר שפורסם בשנת 2019](#) (McDermott et al., 2019), אשר מתבסס על ניתוח של 1243 סריקות MRI שבוצעו ב־623 צעירים בגילי 5-25, מבהיר את הקשר בין המיצב הסוציו־אקונומי וההישגים האקדמיים. המחקר מראה כי המיצב הסוציו־אקונומי קשור באופן חיובי לנפח הכללי של המוח (total volumes of the brain). החוקרים מצאו כי שינויים במבנה המוח, במיוחד באזורי הקורטקס האחראיים על הפעילות הקוגניטיבית כמו שפה, זיכרון ועיבוד מידע רגשי, היו רחבים יותר כאשר המיצב הסוציו־אקונומי היה גבוה יותר.
- 5 [תוכנית לקידום התפתחות קוגניטיבית ושפתית](#) (Leung et al., 2020) עבור פעוטות ממיצב סוציו־אקונומי נמוך התבססה על קוריקולום ייעודי לביקורי בית. אחת ממטרות התוכנית הייתה העברה של ידע על התפתחות קוגניטיבית ושפתית להורים.
- 6 [ברדלי](#) (Bradley, 2015), חוקר בעל שם עולמי בתחום חקר סביבת הבית, מציין כי לרשות ההורים עומדים חמישה משאבים שבזכותם הילד משגשג (The Five S's): שמירה על ביטחונו (Safety), דאגה לקיימות (Sustenance), יצירת מסגרת חיים (סדר יום וכו') (Structure) ותיקוף המסגרת והחוקים שנקבעו על ידי ההורים (Surveillance), גרייה לימודית איכותית ומספקת (Stimulation) ותמיכה רגשית־חברתית (Socioemotional support).
- 7 [דוח ה־OECD](#) לגבי הישגיה של פורטוגל בתחום העשייה החינוכית בגיל הרך מציין כי קיומו של קשר הדוק עם המשפחה והקהילה, במיוחד כאשר הילדים עם צרכים מיוחדים, משמעותו תוספת של סיוע משמעותי מצד הבית לצוות החינוכי. סיוע זה צובר כוח ותאוצה לאורך זמן, והורים מסוגלים להכפיל ולשדרג את נפח עשייתם ומעורבותם (לקרוא עם ילדיהם ספרים, לשיר יחד, להחליף ספרים בספרייה, לשחק יחדיו ועוד) כאשר מועברים להם ידע, המלצות והסברים.
- 8 ראו סקירה מעמיקה של ההתפתחות הקוגניטיבית ומאפייניה בספרו של אור (2020), [תינוקות, נפלאות תבונתם: ההתפתחות הקוגניטיבית בשנים הראשונות לחיים](#). ראו גם שוחט ואחרים (2021), [תוכנית התפתחותית לחינוך ולטיפול בגיל הרך - לידה עד 50 חודשים](#).
- 9 להעמקה בדפוס ההתפתחות הקוגניטיבית בגיל הילדות ראו שוחט ושותפים (2021), [תוכנית התפתחותית לחינוך ולטיפול בגיל הרך - לידה עד 50 חודשים](#); אור (2020), [תינוקות, נפלאות תבונתם: ההתפתחות הקוגניטיבית בשנים הראשונות לחיים](#).
- 10 ראו מחקרם של [פוקובי ואחרים](#) (Pocovi et al., 2019), שעקבו אחר הפעילות האקטיבית של פעוטות ברחבי מסגרת היום שלהם. במחקר זה נמצא שב־35% מהזמן הפעוטות נמצאים באזור האוכל, וברוב הזמן התנהגותם יושבנית (sedentary behavior). כלומר, הם לא פעילים פיזית. במרחב שנועד למשחק היו הפעוטות פעילים ביותר ונעזרו ברהיטים כדי לעמוד וכדי לעבור ממקום למקום. החוקרים מדגישים שוב את חשיבות סביבת המסגרת החינוכית, נוכחות המטפלים ואיכות הציוד.
- 11 [מסמך OECD](#) משנת 2021 מתאר עלייה גוברת בכל העולם בצורך בשירותים ובמסגרות המיועדים לפעוטות. לפיכך נקבע במסמך כי יש צורך בתוכנית מובנית ופורמאלית המציעה לפחות שעתיים של פעילות חינוכית ביום למשך 100 ימים בשנה לפחות.
- 12 לדוגמה, [בפינלנד ובניז'לנד](#) הקוריקולום מבוסס על הנחת היסוד שמשחק הוא הצורה הגבוהה ביותר של למידה והוא תורם לפיתוח יכולות סימבוליות.
- 13 [Michnick Golinkoff, Roberta ו־Hirsh-Pasek, Kathy](#), חוקרי מפתח בארצות הברית המייעצים גם לממשל וכותבי הספר [Becoming Brilliant](#), קבעו כי עבור הצלחתם של ילדי המאה ה־21 בעולם הגלובלי חשוב בעיקר לפתח אצלם שש תכונות רכות (The 6C's): שיתוף פעולה (Collaboration), תקשורת (Communication), יצירתיות (Creativity), ביטחון עצמי (Confidence), ידע ובעיקר יכולות למידה (Content) וחשיבה ביקורתית (Critical thinking).
- 14 ראו [סרטון](#) מרתק זה המדגים פעילות מדעית המשלבת פעילות יצירה עם פעוטות. הפעוטות לומדים במהלך פעילות חקר שתוכננה עבורם על המרקם, המשקל והטמפרטורה של ירקות שלבסוף הופכים גם לכלים ליצירה.

- 15 דגימה של תוכניות שגובשו במדינות OECD כמו [פורטוגל](#), [נורבגיה](#) ו**שבדיה** הראתה שתוכנית המבוססת על קידום יכולות מגוונות - פיתוח יכולות רכות כמו מוטיבציה ללמוד, יצירתיות, עצמאות וביטחון עצמי לצד הענקת ידע (אוריינות, מתמטיקה, אוצר מילים, וכו') - ומעניקה משקל זהה לחשיבות רכישתם של כישורים רכים (יכולות) וקשים (ידע), תהיה רלוונטית ומכילה, תוביל רווחה נפשית ותקדם הישגים.
- 16 החשיבות של פעילות חופשית עם חפצים ידועה בספרות המחקר. בשנים האחרונות החלו להצטבר עדויות שהראו כי פעילות אקספלורטיבית עם חפצים מקדמת יכולות סימבוליות. מחקרם של [סלון ומוור \(Slone & Moore, 2018\)](#) הראה כי ביכולתם של תינוקות בני ארבעה חודשים לבצע רוטציה מנטלית (יכולת לייצג מנטלית את מיקומו של חפץ לאחר שעבר רוטציה), בעיקר הודות למשחק חופשי עם חפצים.
- 17 **במאמר** (LoBue et al., 2013) שעסק בתרומת מפגש של פעוטות עם בעלי חיים מציניים החוקרים כי פעוטות מרותקים לבעלי חיים יותר מאשר לעצצועים וכי הם מתנהגים אליהם אחרת - מדברים אליהם יותר, מתעניינים בהם ושואלים לגביהם שאלות.
- 18 **מחקר של ויסט ואוס** (Vist & Os, 2019) שבוצע במעונות יום בנורבגיה מדגיש כי למוזיקה יש קצב, פעימות, מנגינה, גוון ודינמיות, וכי היא מאפשרת חיבור רגשי אליה דרך ג'סטות, קשר עין, צליל ותנועה ללא צורך במילים. לכן, נמצא כי פעילות מוזיקלית עם פעוטות מקדמת יכולות תקשורת ושפה (ולאור זאת נטבע המונח [מוזיקליות תקשורתית](#) - Communicative musicality). זאת לצד תרומתה של המוזיקה להתפתחות הרגשית-חברתית והמוטורית.
- 19 בילדות המוקדמת, חיקוי נחשב למכניזם יעיל ביותר ללמידה כאשר הוא נתמך בקרבה של המטפל ובשמירה על קשב משותף. כדי להשתמש בחיקוי ככלי שיאיץ את התפתחותם של פעוטות נדרש מבוגר הזמין לפעוט ומגיב אליו בתדירות גבוהה ובחלון זמן ספציפי (עיכוב של שלוש שניות בזמן התגובה מוביל על פי [הנינג וסטריאנו \(Henning & Striano, 2011\)](#) לפגיעה ביכולתו של הפעוט לקשר בין התנהגותו לבין התגובה שקיבל. נושא זה הוא בעל משמעות לתפיסת יכולותיו של הפעוט כסוכן וכיוזם פעולה). תובנה זו נתמכת במחקר שבוצע לאחרונה על ידי [קונרד ואחרים](#) (Konrad et al., 2021) והראה כי העדר תגובה בזמן אמת לפעוטות, שנגרם בעקבות שימוש של אימהות בטלפון הנייד, הוביל לקושי של פעוטות להפנים את הידע שאליו נחשפו בזמן האירוע.
- 20 תגובתיות של מבוגר בסמיכות להתנהגות הילד מעודדת את הילד ליצור תקשורת כדי להמשיך לקבל משוב, והדבר מקדם את התפתחות השפה. חזרה על הקולות והמילים שהפעוט משמיע נמצאה מנבאת את העושר השפתי שממנו ייהנה בשנים מאוחרות יותר.
- 21 במאמר של [רונאמו ואחרים](#) (Reunamo et al., 2014) מדגישים החוקרים את החשיבות שבבניית פעילויות פיזיות מגוונות לאור ההתפתחות הדינמית של היכולות הפיזיות והמוטוריות.
- 22 מעניין היה לקרוא את הפרק של [טוניאן ופארדיס](#) (Tonyan & Paredes, 2017) מתוך הספר Studying babies and toddlers: Relationships in cultural contexts, העוסק בהבדלים תרבותיים בין מקומות שונים בעולם. החוקרים בחנו אפשרות ליצירת מודל או סכמה קוגניטיבית לטיפול בילדים בהקשר תרבותי. החוקרים מציניים כי ניתן להבחין בשלושה דפוסי טיפול משפחתיים: משפחות שמדגישות חום, אהבה והנאה משותפת; משפחות שמדגישות מוכנות אקדמית ומשפחות שמייחסות חשיבות לשני הדברים. החוקרים מציניים שמודעות להבדל תרבותי זה (בחירה בהווה העכשווית של הילד או בזאת העתידית) חשובה כדי לדעת אילו הזדמנויות יש לתת לפעוטות במסגרת היום שבה הם מבקרים.
- 23 **מסמך** שנכתב עבור צוות מומחים לגבי אי-השוויון בישראל והשלכותיו מעיד כי ילדים המגיעים מאוכלוסיות מוחלשות וממגזרים שונים בישראל יכולים לפתח פער בין הישגיהם האקדמיים לאלה של שאר האוכלוסייה. מסגרות יום לפעוטות המקיימות תוכניות התערבות יכולות להיות חוד החנית בצמצום פערים בישראל.
- 24 תוכניות ההתערבות מגוונות ורבות ויש להתאימן לצרכים הייחודיים של כל ילד. על פי תוכניות במדינות שונות ברחבי ארצות הברית, כמו מדינות [ניו יורק](#), [יוטה](#) ו**וונדה**, ילדים עם צרכים מיוחדים מקבלים תמיכה מסודרת המבוססת על פרוטוקול סדור ומערבת גורמים בתוך המשפחה והקהילה. המדיניות היא להתחיל בהתערבות הרבה לפני גיל שלוש שנים ולהנגיש את הסיוע הנדרש (אנשי מקצוע, אבירים וכו') להורים.
- 25 ראו דוגמה ממסקנותיה של [הבוצת מחקר](#) של נלון ואחרים (Neelon et al., 2016), שגיבשה תוכנית התערבות למניעת השמנת יתר במעונות היום בארצות הברית והפיקה לקחים מההתערבות (קרוב ל-10% מהילדים שגילם עד חמש שנים במדינה סובלים מהשמנת יתר).
- 26 המבחן בעל מהימנות גבוהה. במחקר של קונו ושותפים (Kono et al., 2016) נמצא שלמרות שמבחן ביילי אינו יכול לעמוד על חומרת הפגיעה ההתפתחותית, הוא עומד במתאם גבוה עם מבחנים אחרים המאפיינים את ההתפתחות.
- 27 מדידה של איכות המסגרת באמצעות כלים תקפים ומהימנים כדוגמת ITERS-R (The Infant/Toddler Environment Rating Scale - Revised), ראו Harms et al., 2017 [והתרגום לעברית](#)) היא משמעותית ומשפרת את איכותה של מסגרת היום (ראו [כתבה על פרויקט שבוצע בישראל](#)) ובכך את איכות חייהם ורווחתם הרגשית והקוגניטיבית של הפעוטות המבקרים בה.
- 28 למרות ש-ITERS הוא כלי מהימן והשימוש בו למדידת איכותן של מסגרות מקובל בכל רחבי העולם, יש המבקרים אותו. **מסמך** שהעריך את יכולת הכלי למדוד את איכות הפעילות המוזיקלית עם פעוטות מציין כי הכלי כללי מדי ושטחי במיוחד במדדים הנוגעים לאינטראקציה בין מבוגרים לילדים ובין הילדים לבין עצמם. פער זה, לדוגמה, מפריע למדוד בצורה מדויקת את איכות החינוך המוזיקלי הניתן במעון, שכן הוא נשען על אינטראקציה בין מבוגרים וילדים ובין הילדים לבין עצמם.
- 29 הגוף האחראי על הטיפול והחינוך במסגרות היום בארצות הברית הוא ECEC. גוף זה מציע **מדיניות** ותוכניות מגוונות ומשמש קורת גג למגוון רב של מסגרות (מסגרות חלקיות, מסגרות ייעודיות לאימהות העובדות יום עבודה מלא ועוד). הגוף פונה למסגרות ציבוריות ופרטיות שלכל אחת מהן תוכנית טיפולית או חינוכית משלה. התוצאה היא שקיימת שונות גדולה באיכות המסגרות - ממסגרות דלות למדי ועד מסגרות עשירות בתכנים, פעילויות ועוד. לאור ביקוש עולה וגובר למסגרות חוץ-ביתיות לפעוטות עולה דרישה לאחד את מגוון התוכניות תחת קורת גג אחת. בספר Strong Starting שיצא עבור OECD מודגש בפרק העשירי כי תפיסת הטיפול בפעוטות כתוספת לתמיכה במדיניות שוק העבודה מחלישה את האג'נדה ההתפתחותית. לכן רצוי שמשרד מרכז אחד הממונה על החינוך יוביל אג'נדה ממוקדת התפתחות המותאמת לצורכי הפעוטות. על שאר המשרדים ועל השירותים המקומיים והעירוניים להשתלב בעשייה שמוביל משרד החינוך.